

iz londonskega pakta na tem odseku po njegovi interpretaciji celo vzhodno od te premice. Kako je to v skladu z njegovo sicer pravilno trditvijo v knjigi, da je Italija v Rapallu dosegla v Julijski krajini več, kot pa ji je bilo obljubljeno v Londonu, ni jasno. Sodeč po njegovem zemljevidu bi bila na tem odseku skoraj še prikrajšana. — Pa pustimo to ob strani. Dejstvo je, da tega zemljevida nikakor ne moremo razumeti tako, da zastopa interpretacijo črte londonskega pakta na Nanosu in Vremščici. Za slovenskega avtorja pa mora biti to bistveno, dokler ne dokaže, da je ta razlaga napačna.

Da gre za samostojno interpretacijo J. Jerija, moram sklepati po tem, da ni nikjer naznačeno, da bi bil njegov zemljevid posnet po kom drugem. Seveda pa je možno, da ne gre za kako samostojno interpretacijo, ampak za pomoto ali kaj podobnega. Nihče ni cepljen proti tej možnosti. Žal pa imajo napake, zlasti tiste na grafičnih ponazorilih, lastnost, da se rade nenadzorovano množijo. Tako je tudi z zemljevidom J. Jerija, ki je v ponatisu zagledal beli dan še leta 1968 v zbirki zgodovinskih virov za četrti razred gimnazije (avtorica je svoj vir navedla).

Razumem, da je knjiga J. Jerija izšla že l. 1961, razumem tudi, da je njeno težišče na času po drugi svetovni vojni in tudi povem, da sem na njegov zemljevid postal pozoren šele ob svojem precej poznem pisanju o knjigi I. Ledererja. Na stvari pa se zaradi tega še nič ne spremeni. Priložnost za spremembo bo J. Jeri imel v drugi (že napovedani) izdaji svoje knjige. Tedaj bo črto morda dopolnil še za Kanalsko dolino, kjer stvar tudi ni pravilno prikazana). Če ne, bo pač dolžan pokazati, da je njegova interpretacija pravilnejša, in bomo tako mogoče le prišli do nam vsem potrebne razprave o poteku črte londonskega pakta in morda še drugih predloženih črt za mejo

proti Italiji na slovenskem ozemlju v letih 1915—1920.

Upam, da sem s tem znancem in neznancom pojasnil, za kaj pravzaprav gre.

Janko Pleterski

VETRINJ IN KOROŠKI SLOVENCİ

Vetrinj je zelo stara naselbina južno od Celovca, ki se omenja že v devetem stoletju pod imenom »Vitrino«. Spanheimi so leta 1142 ustanovili tu cistercijanski samostan, ki ga danes na splošno nazivajo grad. Ko je cesar Jožef II. leta 1786 med drugimi razpustil tudi ta samostan, so to poslopje spremenili v tovarno, ki je izdelovala tekstilije in je bila v nemških rokah. Če je bilo doslej kmečko vetrinjsko prebivalstvo vseskozi še slovensko, je v teh letih slovenski element začel izginjati, tako da se je pri ljudskem štetju leta 1951 od 2.766 občanov priznalo samo še 91 za Slovence oziroma za dvojezične.

Leta 1967 je tekstilna tovarna šla v konkurz in grad naj bi vnovčili. Dolgo se ni oglasil noben kupec, to je upnike prisililo, da so zahtevali sodnijsko dražbo. Kljub uradni tajnosti je prodrla v javnost novica, da je med interesenti — kupci tudi slovenska Mohorjeva družba v Celovcu, ki je potrebovala prostore za svoje dijake. Tudi dežela Koroška se je zanimala za nakup gradu in bi bila pripravljena plačati zanj 6,1 milijon šilingov, medtem ko je Mohorjeva družba ponujala sedem milijonov. Komaj se je za to zvedelo, je izbruhnil ogenj v strehah. Zastopnik svobodnjaške stranke (FPÖ) v vetrinjskem občinskem odboru je dosegel izredno zasedanje občinskega odbora, da bi odvrnil »pretečo nevarnost«.

S tem se je sprožila široka gonja proti Mohorjevi družbi kot slovenski ustanovi, ki je skozi nekaj mesecev trajala v nemškem koroškem tisku.

Stari nemškonacionalni duh je spet močnejše kot sicer privrel na površje — in to v času, ko pri nas toliko govore in pišejo o toleranci, o enakopravnosti, o Evropi. Ob vходу v mesto Velikovec stoji ob cesti tabla z napisom »Gemeinde Europas« — evropska občina. Nedaleč od Vetrinja najdemo »park Evropa« in mesto Celovec bo dobilo visoko šolo, ki jo hoče napolniti z evropskim duhom. Toda vse to so samo lepo zveneče besede. Ko se namreč ponudi možnost, da odločilni forumi na mestu to evropsko misel v resnici uveljavijo in dejansko dokažejo, takrat se vedno izkaže, da o njej ni duha ne sluha. Vetrinj je nov dokaz za to. Ne glede na to, ali je pametno investirati v razpadajoč grad toliko denarja in koliko more Vetrinj koroškim Slovincem sploh koristiti — saj v Mohorjeve dijaške domove sprejemajo srednješolce, katerih starši želijo versko usmerjeno vzgojo, pri tem pa za narodno pripadnost ne sprašujejo — ne glede na to se je vendar treba zavedati, da se je Mohorjeva družba zatekla k isti pravici, kot jo ima tudi vsak drug državljani: ustavno zajamčene pravice svobodnega pridobivanja nepremičnin.

Predvsem so se koroškim rjavosrajčnikom stresla tla pod nogami. Nezaslišan se jim je zdel namen slovenske ustanove. »Vprašanje je«, piše ogorčen Vetrinjanec, »če je potrebno, zaradi nekaj šilingov več prepustiti koroško dragocenost tej organizaciji. Zato sprašujem upnike: kaj jim je važnejše? Nabrekla denarnica ali nemška Koroška?« Mohorjeva družba je jasno povedala, da bo grad porabila za dijaški dom. Ker bi bili tam sprejeti tudi nemški študenti, je to omenjene kroge nanovo pičilo. »Zaskrbljen Korošec« z rjavo srajco piše: »Pri ganljivi nacionalni dejavnosti Slovencev je gotovo, da bo tam potekala slovenizacija na znanstveni podlagi. To pa je treba preprečiti. Če naj Koroška ostane

avstrijska, naj pristojna mesta posežejo vmes, Mi bomo nemško mladino že sami vzgojili. Niso nam potrebni tuji vzgojitelji.« Ne bi bilo težko naštetiti na ducate takih in podobnih primerov.

Bolj se je bližal rok prodaje vetrinjskega gradu — to je bil 15. dec. 1969 — bolj so se množili protesti proti načrtu, da bi grad kupila slovenska organizacija. Uresničitev tega načrta se je zdela nekaterim prava katastrofa, ki zasluži osebno prizadetost slehernega, tako 700 glav obsegajočemu beljaškemu Abwehrkämpferbundu, ki je v resoluciji izrazil: »Če koroška deželna vlada ne more konkurirati z družbo in tako ohraniti deželi ta kulturni spomenik z zemljiščem vred, se vsiljuje vprašanje, čemu Korošci plačujemo davke in prispevamo k skladu za katastrofe?« Seveda je tudi deželno vodstvo koroškega Abwehrkämpferbunda večkrat, proti koncu prav dramatično apeliralo na deželo in zvezo, naj kaj ukreneta in preprečita, da grad ne pride v roke Mohorjevi družbi. Dosti preglavic je Abwehrkämpferbundu povzročila koroška deželna vlada, saj se je proti glasovom svobodnjaške stranke odpovedala nakupu v trenutku, ko je Mohorjeva družba zvišala ceno od 6,1 milijona na sedem milijonov šilingov. Pozneje je Abwehrkämpferbund obdolžil republiške in deželne organe celo »izdajstva domovine« in jim zagrozil, da bo bojkotiral za 10. oktobra 1970 — ob 50-letnici plebiscita — predvidene slavnosti. Za božič 1969 je koroška javnost zvedela od te organizacije: »Voditeljem krščanskih Slovencev ne gre toliko za dijaški dom, temveč vse bolj za okrepitev trditve, da je Koroška slovenska in da jo je treba toliko, kolikor je skozi stoletja postala nemška, spet posloveniti.«

Čeprav je ravnatelj Mohorjeve družbe, dr. Janez Hornbock, obljubil, da se bo v primeru, da preide vetrinjski grad v last Mohorjeve družbe, zavzel

sporazumno s petdesetimi najemniki za izboljšanje njihovih stanovanjskih razmer, so najemniki to kratkomalo preslišali in v skrbi za stanovanje klicali na pomoč deželnega glavarja Simo. Sima je Mohorjevi družbi svetoval, naj odstopi od svojih namenov, ker bi po njegovem mnenju nakup gradu ne pomenil »zadovoljive rešitve« za Koroško. Predlagal je, naj se banke odpovedo zastavnim pravicam in naj preide zastavljen grad v njihovo last. Upiral se je temu, da kupi grad Mohorjeva družba, ker je povezana z emigrantskimi krogi in bi to moglo škoditi dobrososedskim odnosom med Avstrijo in Jugoslavijo.

Dejansko pa je bil deželni strankin predsednik avstrijske ljudske stranke (ÖVP), Bacher, tisti, ki je končno odločilno pripomogel do tega, da ni prišlo do dražbe in Mohorjeva družba gradu tako ni mogla kupiti. 12. dec. 1969 se je najavil drugi interesent, in sicer dunajska zvezna vlada. Po odstopu koroške deželne vlade je ostala Mohorjeva družba edini ponudnik. Zvezna vlada je ponudila 100.000.— šilingov več kot Mohorjeva družba. Tako je ponudba dosegla višino 7,1 milijon šilingov. Mohorjeva družba svoje ponudbe ni več zvišala, ker se je hotela ogniti hudemu notranjemu konfliktu v deželi.

Zvezna vlada je medtem prevzela kulturnozgodovinski pomembni grad v svojo last in ga je za jubilejno leto 1970 podarila deželi Koroški. Po njenih predstavah naj bi grad postal središče ljudske izobrazbe ter naj bi sprejel razne inštitute ter visoke šole. Vetrinj naj bi kot »hiša srečanja« ne rabil samo ljudski izobrazbi vseh Korošcev, temveč tudi srečanju večine z manjšino na eni in srečanju Koroške z njenimi sosednjimi deželami na drugi strani. To zelo nedolžno zveni, vendar imamo na Koroškem celo vrsto podobnih »hiš sre-

čanja«, ki naj bi vse rabile prijateljskemu sožitju dveh narodov ter srečanju večine z manjšino, v resnici pa so to načrtni potujočevalni centri — in to od »Haus der Heimat« v Miklavčevem (Maklauhof) pa tja do »Grenzlandheima« v Pliberku (Bleiburg).

Govorilo se je še o drugih možnostih, kako Vetrinj porabiti. Tako je bilo predlagano, naj se tu namesti strokovna šola za gostinsko obrt ali deželna poklicna šola za gostinsko obrt. Poleg tega bi Vetrinj lahko sprejemal študente in otroke na letovanje. Predlagali so tudi, da bi prostore adaptirali za stanovanja visokošolskih profesorjev, da bi uredili tu muzej ali velike razstave, kot so v Kremssu ali St. Florianu. Poleti naj Vetrinj rabi tujskemu prometu.

Ugibajo, kaj početi z Vetrinjem, in kot se zdi, si bodo še nekaj časa belili glavo. Čeprav še ni jasno, kaj bo nastalo iz te moke, je bilo glavno vendarle doseženo: slovenska organizacija na dražbi gradu ni smela sodelovati. Vetrinj so morali ohraniti deželi, ki zdaj z njim ne ve kaj početi. Dolga leta je bila v njem nameščena tovarna in nihče se ni obregnil v to; skozi desetletja so poslopja razpadla, ne da bi jih bil kdo popravljaj. Kar nenadoma pa so odkrili v tistih zidovih »kulturno dragocenost«, ki je ni mogoče zapati slovenskim sodeželanom.

Koroškim Slovencem pa je nerazumljivo, čemu Mohorjeva družba ni odločno nastopila proti »Abwehrkämpferjem« in njihovim somišljenikom v drugih taborih, zakaj se je prehitro odpovedala nakupu in se tako sama ognila vprašanju, ali je slovenska organizacija enaka pred zakonom ali ne. Čemu je bilo ravnatelju Mohorjeve družbe treba dajati izjave kot: »Nočemo na tem primeru postavljati preizkusa za enakost pred zakonom, temveč hočemo s svojim korektnim rav-

nanjem prispevati svoje k temu, da oba naroda lahko živita v časti, svobodi in miru v skupni domovini? Čemu se je pustila na tako umazan način izigrati?

Politična desnica koroških Slovencev je sicer v svojem listu Naš tednik zastopala interese Mohorjeve družbe. Vendar se je v isti sapi zavzemala tudi za emigrantske duhovnike na Koroškem, ki baje delujejo med našim ljudstvom »izključno dušnopastirsko in verskoprosvetno«. Za kak ukrep pa ni pripravljena. Tudi Slovenski vestnik, glasilo slovenske politične levice, se je postavil na stran Mohorjeve družbe. Kljub temu da je Bacher kot pripadnik avstrijske ljudske stranke dejansko preprečil Mohorjevi družbi nakup Vetrinja, ga je slovenska desnica pri letošnjih deželno in državnozborskih volitvah podprla. Isti Bacher, ki je storil vse potrebno, da je Mohorjevi družbi onemogočil nakup Vetrinja, pa je malo pozneje izjavil, da je »avstrijska ljudska stranka pripravljena reševati vsa odprta vprašanja, ki zadevajo manjšino...« — Vetrinjsko afero je Naš tednik pravilno ocenil z besedami: »Preskušnje tolerance niso prenesli«, ki so bile naslovljene na nemško javnost na Koroškem. Vendar velja ta ocena žal, tudi za Mohorjevo družbo oziroma slovensko politično desnico. Nezaslišani diskriminaciji koroških Slovencev se prizadeti niso znali postaviti v bran. Udarili so jih po enem licu, pa so nastavili še drugo... Tako tudi ta primer potrjuje in dopolnjuje, kar sem v aprilski številki Sodobnosti zapisal v sestavku Koroški Slovenci volijo.

Nasilje proti Slovincem na Koroškem pa ni samo duhovno, psihološko, temveč tudi dejansko. Grozili so, da bodo grad minirali in spustili v zrak, če ga bo kupila slovenska ustanova.

Florian Lipusch

NAIVNO SLIKARSTVO ZA NAIVNE GLEDALCE

Resnično slavo je »prvem« modernemu naivnemu slikarju prinesel čas, ki ga v kulturni zgodovini zaznamujemo kot »la belle époque«. Henri Rousseau, Carinik, je bil okrog leta 1900 že slavna in znamenita osebnost. Ta čas je obenem tudi enkrat za vselej določil mesto naivnemu slikarstvu — a kaže, da je sodobna kritika pozabila na razmere, ki so vladale v nekoliko zmedenem času po prestopu v novo stoletje, in tako so se mogli navinci pojavljati od časa do časa kot odkrivalci temačnih, magičnih fantazijskih prostorov, kjer se lahko človeška pamet, zlasti zdrav razum, z užitkom posveti bolj perverznm zadevam: iracionalnemu in slabo kontroliranemu užitku, kjer je meja med umetnostjo in kičem prav tako vidna, ali pa je sploh ni. Da bi bil položaj naivne umetnosti v modernem svetu še bolj nejasen, so poskrbeli zanikrni kronisti in kritiki, ki so surrealizem in magični realizem povezovali z okornimi iznajdbami naivnih umetnikov. Tako je poprečni gledalec že vnaprej pripravljen, da bo videl preprosto oblikovano, vendar z izrednim zamahom fantazije ustvarjeno umetnino. Vendar je tudi ta, kot vse »jasne« predpostavke, mnogo bolj dvomljive vrednosti, kot bi si mogli ob nenehni slavi naivne umetnosti misliti.

Osnovna predpostavka za vrednotenje naivne umetnosti iz začetka stoletja je pač ta, da je fantazijski svet naivcev, ne glede na vse oblikovne pomanjkljivosti njihovega ustvarjanja, sodil v oblike simbolistične umetnosti, ko je bil »bankrot znanosti«. Po ustaljeni kritični sodbi pa naj bi ta samosvoj, originalni svet fantazije vplival na poznejše umetnostne tokove, vse od fauvizma pa do magičnega realizma, če je šlo za figuralno in ne abstraktno upodobitev. Ta presoja pa je napačna.